

JAN LENCZNAROWICZ

Uniwersytet Jagielloński

PRZEMIANY AUSTRALIJSKIEJ POLITYKI IMIGRACYJNEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ I ICH KONSEKWENCJE

Przed 20 laty na łamach „International Migration Review” Stephen Castles (1992) rozważał, czy i w jakim stopniu australijski model imigracji i wielokulturowości mógłby znaleźć zastosowanie w przypadku Europy Zachodniej. Oczywiście, poniższy tekst nie służy przedstawieniu imigracyjnej polityki Australii jako wzorca możliwego do zastosowania w polskich realiach. Jednak, gdy rozpatrujemy stosowane w XX w. przez różne państwa polityki imigracyjne i osiedleńcze, trudno pominąć przypadek australijski. Chodzi zatem o zarysowanie najważniejszych elementów kontynuacji i zmiany imigracyjnej polityki Związku Australijskiego oraz jej społecznych i kulturowych następstw od zakończenia II wojny światowej po lata 70. XX wieku. Patrząc z obecnej polskiej perspektywy, jest to okres najciekawszy, gdyż obejmuje przejście od w znacznej mierze jednolitego anglosasko-celtyckiego społeczeństwa do społeczeństwa kulturowo i etnicznie pluralistycznego oraz zapowiada jeszcze głębsze zróżnicowanie w następnych dekadach. Zaczniemy jednak od przypomnienia australijskiej polityki imigracyjnej, która doprowadziła do punktu wyjścia naszych rozważań – kulturowej homogeniczności tego kraju w latach 40. XX wieku.

Od początku swego istnienia brytyjskie kolonie, a od 1901 r. Związek Australijski, przy współpracy z władzami imperialnymi, prowadziły aktywną politykę imigracyjną. Geograficzna izolacja – „tyrania odległości” – umożliwiła skuteczniejszą kontrolę wjazdów, a zarazem skłaniała do czynnego zaangażowania się państwa na rzecz pozyskania imigrantów w trudnej rywalizacji z bliższymi Wielką Brytanią i atrakcyjnymi krajami osiedlenia, zwłaszcza USA i Kanadą.

Pierwszymi białymi osadnikami byli brytyjscy zesłańcy i ich dozorczy. Od początku swego istnienia w 1788 r. Nowa Południowa Walia była kolonią karną. Z wyjątkiem Australii Południowej więźniów zsyłano także na inne obszary,

zanim jeszcze wydzielono je jako osobne kolonie lub również wtedy, gdy miały już taki status. Organizowane przez rząd brytyjski transportacje objęły ponad 160 tys. zesłańców, pochodzących głównie z ośrodków miejskich, zwłaszcza z Londynu i Midlands (Robson 1965; Nicolas, Shergold 2001). Od 1793 r. wpuszczano do tego wielkiego więzienia małe grupki wolnych osadników, ale było to ściśle kontrolowane przez władze. Dopiero w latach 20. i 30. zaczęło przyjeżdżać ich więcej, ale żeby pozyskać pożądane kategorie przybyszy: zwłaszcza kobiety, robotników i rzemieślników z rodzinami, organizowano specjalne programy imigracyjne. Były one finansowane albo bezpośrednio przez państwo, albo przez sponsora, któremu później zwracano koszty (*Bounty system*). Wprowadzony w 1831 r. system *assisted passages*, którego formę wielokrotnie zmieniano, okazał się efektywnym narzędziem zasiedlania brytyjską ludnością kolonii australijskich, a następnie australijskiej federacji aż do 1982 r. Tylko Queensland wspomagał też Skandynawów i Niemców, postrzeganych jako bliscy „rasowi kuzyni”. Tak więc poza okresem wielkiego napływu ludności w czasach gorączki złota w latach 50. XIX w., i to przede wszystkim w Wiktorii, gdzie biała ludność wzrosła z 77 tys. do 540 tys., oraz czasami zahamowania imigracji podczas wojen światowych i wielkiego kryzysu, podejmowane przez państwo pozytywne środki przyciągania osadników odgrywały dużą rolę w formowaniu założonego przez decydentów kształtu społeczeństwa (Atkinson 2001; Martin 2001; Sherington 1990; Jupp 1991; Broome 1984; Woolcock 1986).

Aby zrealizować wizję „Nowej Brytanii” – placówki brytyjskiej cywilizacji w tym regionie świata – obok działań pozytywnych, tj. pozyskiwania pożądanych imigrantów, konieczne okazały się także działania wykluczające. Skierowana przeciwko kolorowym, zwłaszcza Chińczykom, „polityka białej Australii” żywiła się przekonaniem rasistowskimi epoki kolonialnej, strachem przed masowym napływem przybyszy z gęsto zaludnionych sąsiednich obszarów Azji i zalania rynku pracy przez tanią siłą roboczą. Trudno rozdzielić motywę zachowania czystości rasowej od motywów rozwoju dostatniego, egalitarnego i demokratycznego społeczeństwa, podnoszonych zwłaszcza przez środowiska związkowe i radykalne. Kształtująca się stopniowo ogólnaustralijska tożsamość odwoływała się zresztą do obu tych czynników, a swoistą przestrogę stanowiły relacje rasowe w USA i Afryce Południowej. Takie nastawienia ideologiczne znalazły swoje odbicie nie tyle w masowej przemocy, choć antychińskie zamieszki również miały miejsce, ile przede wszystkim we wprowadzonym pod presją opinii publicznej i popularnej prasy ustawodawstwie parlamentów kolonialnych w latach gorączki złota, a następnie pod koniec wieku. Także pierwsze ważne ustawy federalne w 1901 r. zmierzały do zbudowania idealnego egalitarnego społeczeństwa „białej Australii”. *Immigration Restriction Act*, bez otwartego odwołania do kryteriów rasistowskich, skutecznie zamknęła imigrację nieeuropejską aż

do 1958 r. Stosowano między innymi test dyktanda w wybranym przez urzędnika języku oraz finansowo karano przewoźników za umożliwienie przybycia do australijskich brzegów niepożądanych osobników, zwykle identyfikowanych ze względu na kolor skóry. Również brytyjski poddany, który aż do 1983 r. mógł swobodnie lądować w Australii, nie miał możliwości się tam dostać, jeśli urzędnik graniczny nie uznał go za białego. Pochodzący również z początku Związku Australijskiego *Pacific Island Labourers Act* nie tylko zabronił dotychczasowego sprowadzania robotników z wysp Pacyfiku, lecz także nakazał deportację całej społeczności (Evans 2001; Jupp 1991; Jupp 2002; Palfreeman 1967).

Powszechnie oczekiwano, że państwo – jak pisał klasyk australijskiej historiografii: owa „zbiorowa moc na usługach ‘praw’ jednostek” (Hancock 1930:55) – poprzez stosowne regulacje nie tylko zaradzi niesprawiedliwościom społecznym, lecz także zapewni homogeniczność rasową i absolutną dominację ludności wywodzącej się ze Zjednoczonego Królestwa, przy czym katolicy irlandzcy nie byli równie mile widziani. Niewielkie liczby przybyszy z innych krajów europejskich, choć objęte czasowymi restrykcjami lub – jak w przypadku Niemców w latach 1914–25 – całkowitym zakazem, były jednak zazwyczaj wpuszczane. W sumie polityka imigracyjna skutecznie kształtowała pożądany skład rasowy i etniczny.

Pod koniec pierwszej połowy XX wieku Australia charakteryzowała się wyjątkowym, zwłaszcza w społeczeństwach o rodowodzie imigracyjnym, ujednoczeniem kulturowym i językowym. Wśród odnotowanych przez spis z 1947 r. 7 579 tys. białych mieszkańców ponad 90% urodziło się w Australii i w olbrzymiej większości charakteryzowało się anglosasko-celtyckim pochodzeniem, a spośród urodzonych za granicą ponad 72% pochodziło z Wielkiej Brytanii i Irlandii. Jak zauważył James Jupp, było to „prawdziwie brytyjskie, anglo-celtyckie społeczeństwo”. Jego zdaniem, Wielka Brytania nigdy nie osiągnęła takiego stopnia homogenizacji (Jupp 2001: 802). W 1943 r. brytyjski publicysta Arnold L. Haskell w książce *The Australians. The Anglo-Saxondom of the Southern Hemisphere* pisał: „Podróżować z Perth na zachód do Brisbane na północy jest odpowiednikiem podróży z Londynu do Tobolska, a jednak Perth i Brisbane – choć nosi się czasem tropikalne hełmy w Brisbane – przypominają siebie wzajemnie dużo bardziej niż się różnią. Żyje się tam w bardzo podobny sposób, interesuje się tymi samymi sprawami i trzeba by mieszkać w Australii przez dłuższy czas, aby zauważyć małe odcienie zróżnicowania. Nawet Sydney i Melbourne w porównaniu na przykład z Charleston i Bostonem nie są aż tak różne, jak chciałyby, abyśmy uwierzyli” – kończył ironicznie angielski obserwator (Haskell 1945: 107). Homogeniczność kulturowa i dominacja języka angielskiego szła w parze z uprzedzeniami, niekiedy z otwartą wrogością wobec innych kultur i języków, zwłaszcza wobec kultury i języka niemieckiego w czasie I wojny światowej i po

niej, gdy możliwości ich utrzymania wśród niemieckich osadników i ich potomków znacznie ograniczono (Fischer 1989; Harmstorf, Cigler 1985). Uprzedzenia, niekiedy przybierające formę przemocy (rozruchy w Kalgoorlie, 1934 rok), kierowały się też przeciwko Włochom i Grekom. Ale i „Australian Jewish News” w maju 1939 r. przestrzegał nowo przybyłych uchodźców z Niemiec: „Nie rozmawiajcie po niemiecku na ulicy i w tramwajach [...]. Nie wyróżniajcie się spacerując w grupie osób, które wszystkie mówią w obcym języku. Pamiętajcie, że dobro od dawna zamieszkałej w Australii społeczności żydowskiej, jak i każdego emigranta, zależy od waszego osobistego zachowania” (Clyne 1991: 15).

II wojna światowa, a przede wszystkim wydarzenia 1942 r., uświadomiły Australijczykom niezdolność do samodzielnej obrony i wobec niemożności skutecznej ochrony ze strony „Mother Country” konieczność szukania schronienia u boku Stanów Zjednoczonych. Pod wpływem wypadków wojennych opinia o niewystarczającej dla zapewnienia bezpieczeństwa liczbie ludności znalazła gorące poparcie wśród elit politycznych i ułatwiła przekonanie obywateli do podjęcia ambitnego programu imigracyjnego pod hasłem „Populate or perish”. Argument ten podnoszono także w latach zimnej wojny, z obawą patrząc na komunistyczne Chiny i rozprzestrzenianie się wpływów komunistycznych w Azji Południowo-Wschodniej. Trzeba zarazem wskazać na inną ważną okoliczność. Zagadnienia demograficzne były przedmiotem ożywionej dyskusji już w okresie wielkiego kryzysu. W wyniku niskiego przyrostu naturalnego w latach 30. liczba osób wkraczających na rynek pracy pod koniec następczej dekady wyraźnie spadła. Natomiast wraz z zakończeniem wojny zapotrzebowanie na siłę roboczą dla szybko rozwijającej się gospodarki australijskiej gwałtownie rosło. To także sprawiło, iż obok pobudzenia przyrostu naturalnego oczekiwano sformułowania ambitnego programu imigracyjnego. Tak więc obronność i rozwój gospodarczy stanowiły zasadnicze przesłanki podjęcia odważnych decyzji, dających początek powojennej polityce imigracyjnej. Niekiedy powoływano się na motywy humanitarne, lecz te odgrywały raczej rolę w działaniach propagandowych na rzecz przyjęcia przybyszy pochodzących z krajów do niedawna nieakceptowanych jako źródła imigracji – na przykład dipisów (Displaced Persons) lub żołnierzy PSZ na Zachodzie. Jednak szybka decyzja sprowadzenia dipisów wynikała przede wszystkim z dążenia do uprzedzenia USA i Kanady w rywalizacji o pozyskanie siły roboczej oraz nadziei, że w ten sposób uniknie się zaburzeń na wewnętrznym rynku pracy i pogorszenia sytuacji mieszkaniowej (Kunz 1988; 1977; Lack, Templeton 1995; Lencznarowicz 1991; Markus 1984A).

Zawsze przy tym dbano o odpowiednią oprawę propagandową i atrakcyjny wizerunek przybyszy, by nieopatrnie nie wywołać protestów wpływowych środowisk, mogących utrudnić dalszą politykę imigracyjną. Wczesne transporty dipisów dobierano ze szczególną ostrożnością wśród uchodźców z państw

bałtyckich, by móc prezentować ich jako „pięknych Bałtów”, bliskich rasowo Skandynawom. W przypadku polskich kombatantów podkreślano pomoc niedawnym towarzyszom broni – bohaterom spod Tobruku. Jednak władze Tasmanii domagały się szybkiego dostarczenia siły roboczej, argumentując, iż nie służba pod Tobrukiem, lecz przydatność do prac budowlanych winna być podstawowym kryterium selekcji. Natomiast Ministerstwo Imigracji nie chciało dopuścić, by wpuszczenie podkomendnych gen. Andersa, wrogo postrzeganych przez niektóre środowiska lewicowe, doprowadziło do politycznych kontrowersji. Informowano więc Urząd Wysokiego Komisarza Australii w Londynie: „Jeśli Polacy spod Tobruku nie wystarczają, by zorganizować następną grupę, minister zgadza się na rozszerzenie selekcji na polskich lotników [...]. Polacy, którzy służyli w armii gen. Andersa, nie (powtarzam: nie) mają być brani pod uwagę” (Australian Archives).

Jeszcze przed zakończeniem wojny na Pacyfiku 2 sierpnia 1945 r. Arthur Calwell, pierwszy minister nowo powołanego Ministerstwa Imigracji w laburzystowskim rządzie Bena Chifleya, przedstawił w Izbie Reprezentantów zarys nowej polityki imigracyjnej. Założył, że w skali rocznej najkorzystniejszy będzie dwuprocentowy wzrost liczby ludności, co przy siedemdziesięciotysięcznym przyroście naturalnym i ówczesnym zaludnieniu wskazywało na potrzebę pozyskania dzięki imigracji kolejnych 70 tys. osób. Mimo dalszego uprzywilejowania Brytyjczyków, minister zwracał uwagę na inne narody, z których mogą pochodzić „nowi, zdrowi obywatele, zdecydowani zostać dobrymi Australijczykami” (*Parliament* 1945). Stanowisko rządu poparł przywódca liberalnej opozycji Robert Menzies. Twierdził, że napływ ludzi z różnych krajów świata, chcących zbudować „nowe życie w nowym kraju”, nie tylko nie załame, lecz wręcz podniesie standard życia i pracy w Australii (*Commonwealth* 1945).

Dotykamy tu dwóch elementów, zasadniczych dla powodzenia powojennej australijskiej polityki imigracyjnej. Po pierwsze, zmiany postawy Australijskiej Partii Pracy, która pod wpływem doświadczeń wojennych, wbrew własnym tradycjom, zdecydowała się na podjęcie ambitnego programu imigracyjnego. Kierowała się przy tym przekonaniem, iż centralnie planowana i realizowana przez jej rząd polityka imigracyjna nie wywoła bezrobocia ani nie zaszkodzi innym interesom jej wyborców. Po drugie, trzeba zwrócić uwagę na poparcie opozycyjnej Partii Liberalnej, która pod koniec 1949 r. doszła wraz z koalicyjną agrarną Partią Wiejską do władzy i kontynuowała, a nawet rozwijała masową imigrację aż do 1972 r. Przez dziesięciolecia była ona przedmiotem porozumienia między rządem a opozycją, bez względu na to, która partia sprawowała władzę (*bipartisanship*). Z powodu jej znaczenia, wykraczającego poza bieżące uwarunkowania ekonomiczne, kontynuowano ją, choć nieraz na mniejszą skalę, także w czasach recesji. Ponadpartyjna zgoda w sprawie polityki imigracyjnej przez długi czas wyłączyła

ją z bieżących politycznych sporów i umożliwiła jej prowadzenie, nawet wbrew niezadowoleniu lub nieufności znacznej części opinii publicznej, nasilających się zwłaszcza w okresach trudności gospodarczych. Wprawdzie polityka imigracyjna, przede wszystkim liczba przybyszów, budziła żywe reakcje wśród wyborców, zwykle posiadających wyraźnie określone stanowisko w tej sprawie. Jednak główne partie polityczne przyjęły zasadniczo tę samą postawę i tym samym uchyliły się od prezentowania alternatywnych programów i wykluczyły wyborczą weryfikację swojego stanowiska. Ta solidarność elit politycznych umożliwiła utrzymanie przez kolejne rządy ambitnej polityki imigracyjnej (McAllister 1993; Rubenstein 1993; Grattan 1993).

We wszystkich podstawowych oświadczeniach programowych minister Calwell podkreślał pierwszorzędne znaczenie imigracji z Wielkiej Brytanii. I rzeczywiście, już w 1946 r. zawarto porozumienie z Londynem w sprawie darmowych przejazdów dla brytyjskich kombatantów i ich rodzin. Rok później rozpoczął się program sprowadzania brytyjskich osadników, którzy zobowiązywali się pozostać w Australii przynajmniej przez dwa lata. Dało to początek kolejnym programom osiedleńczym i innym projektom ułatwiającym sprowadzenie i osiedlanie brytyjskich imigrantów na uprzywilejowanych warunkach w porównaniu z przybyszami z innych krajów aż do 1981 r. Znajdowało to odzwierciedlenie w stosunkowo wysokim udziale Brytyjczyków wśród ogółu imigrantów, w latach 1971–73 wynoszącym nawet 65%, który jednak później mimo pewnych wahań spadał. Aż w 1996 r., gdy wynosił 11%, Nowa Zelandia prześcignęła Wielką Brytanię jako główne źródło imigracji. Choć w okresie od 1947 do 1983 r. odsetek powracających do Zjednoczonego Królestwa obliczano na 23%, brytyjski wkład w strukturę demograficzną społeczeństwa australijskiego był nadal silny i na początku XXI w. szacowano go na około 70% (Appleyard 1988; 2001).

Jednak ograniczony przyrost naturalny i zmiany na brytyjskim rynku pracy, a w przyszłości także zmniejszenie się różnic w poziomie życia między obu państwami, jeszcze bardziej unaoczniały konieczność poszukiwania innych krajów emigracyjnych. Gdy w listopadzie 1946 r. Arthur Calwell informował Izbę Reprezentantów o przygotowaniach do migracji Brytyjczyków, obok innych preferowanych jako źródło migracji niebrytyjskiej państw w Europie wskazał na rzesze dipisów. Wprawdzie obiecywał, że na każdego obcego przybysza przypadnie dziesięciu ze Zjednoczonego Królestwa, lecz zaraz zaznaczał, iż dopiero czas pokaże, jak dalece te nadzieje mogą się spełnić (*The Parliament* 1946). Ale już 21 lipca 1947 r., w obawie przed utratą na rzecz innych państw imigracyjnych najlepszych z punktu widzenia Australii osadników wśród uchodźców i wysiedleńców pozostających pod opieką International Refugee Organization, podpisał umowę z tą organizacją. Na jej podstawie do 1953 r. przybyło ponad 170 tys. osób. IRO dostarczało i finansowało transport, do którego rząd w Canbe-

rze dopłacał do dorosłej osoby po 10 funtów. Strona australijska przeprowadzała selekcję, zapewniała zakwaterowanie i zatrudnienie dipisów na takich samych warunkach, na jakich byli zatrudnieni robotnicy australijscy. Przybysze musieli przepracować dwa lata w wyznaczonych im miejscach i zawodach, zwykle w charakterze sprzętaczek lub niewykwalifikowanych robotników (Holborn 1956; Kunz 1988).

Srowadzenie tak dużej liczby ludności z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, dotychczas ocenianej jako obca rasowo i kulturowo, skąd nie spodziewano się odpowiednich imigrantów, było śmiałym krokiem rządu Chifleya, zapowiadającym dalsze przemiany. Wkrótce stało się jasne, że możliwości pozyskania ludności z najbardziej po Wielkiej Brytanii faworyzowanych krajów skandynawskich są ograniczone. Trzeba było zwrócić się ku innym źródłom. W 1948 r. podpisano porozumienie z Maltą, w 1951 r. z Holandią i – znacznie trudniejszą ze względów politycznych, ale też o niepomiernie większych konsekwencjach – umowę z Włochami (Lampugnani 1987). Oba dokumenty wprowadzały wspólnie finansowane programy pomocy przybywającym do Australii. Po uzyskaniu poparcia organizacji australijskich kombatantów podpisano układ emigracyjny z RFN w 1952 r. oraz w tym samym roku z Austrią i Grecją. Po dwóch latach podobne porozumienia zawarto z Finlandią, Szwajcarią, Szwecją, Danią i Norwegią, w 1958 r. z Hiszpanią, w 1968 r. z Turcją – pierwszym muzułmańskim krajem, w 1970 r. z komunistyczną Jugosławią. Stopień pomocy udzielanej osiedleńcom był różny, najwyższy w przypadku najbardziej cenionych imigrantów – Brytyjczyków, Skandynawów, Niemców i Holendrów. Udzielano jej także niektórym z przybywających od 1966 r. chrześcijańskich Libańczyków oraz beneficjentom innych programów imigracyjnych, np. General Assisted Passage Scheme. Niektóre ze wspomnianych porozumień odnawiano w następnych latach. Ponadto przybywali imigranci niewspomagani przez państwo, niekiedy na własny koszt, niekiedy przy pomocy rodziny i przyjaciół. Trzeba też pamiętać, iż ludność osiedlająca się w Australii dzięki programom rządowym i wsparciu rozmaitych organizacji pociągała za sobą emigrację łańcuchową. Nie sposób omawiać tu przebiegu procesów migracyjnych i zawiłości polityki Canberry. Dość powiedzieć, że od 1947 r. do 1968 r. przybyło ponad 2 300 tys. imigrantów, w tym ok. 300 tys. uchodźców, m.in. z Węgier w 1956 r. i z Czechosłowacji w 1968 r. Dynamicznie aż do początków lat 70. rozwijająca się gospodarka wciąż wymagała nowych rąk do pracy, a zmieniające się warunki na świecie, w tym poprawa poziomu życia w preferowanych krajach emigracyjnych, nakazywały nie tylko szukać sposobów przyciągnięcia osadników z innych państw lub regionów państw (np. południowe Włochy i jugosłowiańska Macedonia), ale też podejmowania środków, by zniechęcić przybyszy do reemigracji (Collins 1988; Wilton, Bosworth 1984; Jupp 1991; Birrell, Birrel 1981; Jordens 2001).

Na tym tle coraz bardziej archaiczna była wciąż utrzymywana, mimo stopniowego łagodzenia, polityka białej Australii. Nie naruszyły jej, przy całej swojej innowacyjności, decyzje rządu laburzystowskiego, prowadzące do powojennego przełomu. Stanowisko ministra Calwella było w tych sprawach nieprzejednane. Jednak zmiana stawała się nieunikniona – wymuszało ją szereg czynników. Była wśród nich kompromitacja w opinii międzynarodowej po II wojnie światowej jawnie rasistowskiej ideologii i polityki oraz dekolonizacja i konieczność utrzymania pozytywnych stosunków politycznych i ekonomicznych z państwami azjatyckimi. Na dłuższą metę okazało się to nie do pogodzenia z dotychczasową polityką imigracyjną Canberry, która ze względów rasowych nie chciała dotychczas wpuszczać na swoje terytorium ich obywateli, jak miało to miejsce na przykład z japońskimi żonami australijskich żołnierzy, powracającymi ze służby podczas okupacji Japonii. Sprzeczność tkwiła również w samej polityce, która z jednej strony sięgała do coraz to innych krajów, także pozaeuropejskich, by znaleźć nowych imigrantów, a jednocześnie wykluczała z rasistowskich powodów skądinąd pożądanymi potencjalnymi pracownikami i osadnikami. Pierwsza liberalizacja w latach 50. dotyczyła wąskiego kręgu osób o europejskiej kulturze i wysokich kwalifikacjach. W 1958 r. przegłosowano nową ustawę migracyjną i zlikwidowano test dyktanda, ale dopiero w następnej dekadzie, zwłaszcza po zastąpieniu premiera Roberta Menziesia przez wcześniejszego ministra imigracji Harolda Holta, stopniowo rozmontowano dotychczasową politykę względem ludności nieeuropejskiej. Jej oficjalne odrzucenie nastąpiło dopiero po przejęciu władzy przez laburzystowski rząd Gougha Whitlama w 1972 r. Skoro jednak rząd ten ze względu na recesję radykalnie obniżył liczbę imigrantów, widoczny wzrost imigracji z krajów nieeuropejskich ujawnił się dopiero po 1975 r. pod koalicyjnymi rządami Malcolma Fräsera. Wtedy to przyjęto tysiące uchodźców z Wietnamu, Libanu i Timoru Wschodniego. Już rząd Whitlama ogłosił, że przy naborze imigrantów ignorowane będą rasa, etniczność czy religia, a w 1979 r. wprowadzono system punktowy, który nie brał pod uwagę tych czynników, natomiast opierał się na kryteriach wykształcenia, preferowanych w danym czasie na australijskim rynku pracy kwalifikacjach, wieku oraz sprzyjał łączeniu rodzin. Również zakończenie programów wspomaganie imigrantów z krajów europejskich, przy coraz słabszych związkach ze Zjednoczonym Królestwem, oraz bliskość Azji i zachodzące tam wydarzenia, których wagę ze względów geostrategicznych Australia musiała w swojej polityce uwzględniać, przyczyniły się do wzrostu udziału imigrantów z tego regionu świata w corocznym naborze (Jayasuriya 2012; Evans 2001; Lack, Templeton 1995).

Naszkicowane powyżej przemiany australijskiej polityki imigracyjnej do lat 70. XX wieku w wielkiej mierze wpłynęły na kształt społeczeństwa australijskiego. Przede wszystkim na jego liczbę pod koniec 1981 r. sięgającą 15 mln.

Gdy w 1947 r. niecałe 10% ujętych w spisie powszechnym urodziło się za granicą, w 1981 r. było już 21%, z czego jedynie nieco ponad jedna trzecia w Wielkiej Brytanii i Irlandii, w następnych dziesięcioleciach odsetek ten oscylował wokół 23%, w 2010 wynosił 27%. Wśród odnotowanych przez spis powszechny w 1986 r. 15 602 tys. osób zamieszkujących Australię 41,9% urodziło się za granicą lub miało przynajmniej jedno z rodziców urodzone za granicą (Australian Bureau 2008; 2012).

Od 1947 r. do 1976 r. nieomal dwie trzecie imigrantów zamieszkało w dwóch najludniejszych stanach: Nowej Południowej Walii i Wiktorii. W olbrzymiej większości przybysze osiedlili się w wielkich miastach, stolicach stanów, przyczyniając się do szybkiego ich rozwoju i zmian w ich wyglądzie i atmosferze. W 1981 r. osoby urodzone za granicą stanowiły 27,1% mieszkańców Adelaide, 27,2% Sydney, 28,2% Melbourne, 31,2% Perth (Collins 1988: 38–39). Nie powstały getta etniczne w amerykańskim rozumieniu, ale niektóre grupy narodowe nadały pewnym dzielnicom specyficzny charakter (Burnley 1988; Jupp 1966; 1988). W przeciwieństwie do późniejszego okresu, polityka Canberry, zwłaszcza w odniesieniu do dipisów lub ludności z Europy Południowej, nie była nastawiona na sprowadzanie wysoko wykwalifikowanych specjalistów, lecz przeciwnie – na przyciągnięcie robotników do prac wymagających niskich lub wręcz żadnych kwalifikacji. Zatrudniano ich między innymi w przemyśle motoryzacyjnym, tekstylnym, budownictwie, hutnictwie, kopalnictwie. Europejscy dipisi odcisnęli swe piętno na wielkich budowach systemu tam i kanałów w Górach Śnieżnych. Skupienie wielu kategorii imigrantów w niskopłatnych obszarach gospodarki, nieuznawanie ich kwalifikacji wywołało szereg palących problemów pracowniczych i społecznych. Inaczej niż wcześniej kształtowało się to w przypadku imigrantów z Brytanii, z opóźnieniem i w znacznie mniejszym stopniu wpłynęli na działalność polityczną, związkową, samorządową czy wielki business. Aczkolwiek coraz więcej imigrantów uzyskiwało obywatelstwo, głosowało w wyborach, zyskiwało pewne znaczenie w niektórych związkach zawodowych i środowiskach. Najwięksi adwersarze na australijskiej scenie politycznej – Partia Liberalna i Australijska Partia Pracy – musieli się z nimi liczyć, zwłaszcza w tych okręgach wyborczych, w których różnica w liczbie oddawanych na nich głosów nie była duża, a koncentracja zamieszkania niebrytyjskich imigrantów znaczna. W latach 70., choć w różnych grupach etnicznych wyglądało to różnie, w drugim pokoleniu wyraźny był trend awansu społecznego i zaangażowania publicznego (Zubrzycki 1960A; 1960B; 1964; 1968; Jupp 1966; 1984; Committee 1986; Collins 1988).

Przede wszystkim jednak napływ tak wielu niebrytyjskich imigrantów przeobraził strukturę etniczną, a w późniejszych latach także rasową, społeczeństwa australijskiego. Gdy w 1986 r. po raz pierwszy podczas spisu powszechnego

zadano pytanie o pochodzenie etniczne (co należy odróżnić od identyfikacji etnicznej), 18,6% osób określiło je jako australijskie, natomiast 35,6% jako angielskie, 2,4% irlandzkie, 2,2% szkockie, w sumie z innymi kategoriami na Wyspy Brytyjskie wskazało ponad 45%. Pozostali podali mieszane lub zupełnie inne pochodzenie, czy też wcale go nie określili (Smolicz 1994: 32). Charles Price, konstruując model struktury etnicznej społeczeństwa australijskiego w dwóchsetlecie białego osadnictwa, ocenił „siłę etniczną”¹ ludzi anglosasko-celtyckiego pochodzenia na 74,5% (Price 1988: 124). Na pytanie (zawężające możliwość udzielenia pozytywnej odpowiedzi przez wielu respondentów), czy dana osoba rozmawia w domu językiem innym niż angielski, w 1986 r. odpowiedziało pozytywnie ponad 13,6%. Dziesięć lat wcześniej, gdy uzyskano 12,3% pozytywnych odpowiedzi, zadane pytanie uwzględniało szerszy zakres użycia języka – dotyczyło ono języka innego niż angielski „używanego regularnie” – co uniemożliwia porównanie danych z obu badań. Dwa najpopularniejsze w 1986 r. „nieangielskie języki” to włoski (416 tys.) i grecki (227 tys.), ale widać też rosnące znaczenie chińskiego (139 tys.), arabskiego (119 tys.) i wietnamskiego (66 tys.) (Clyne 1991: 37–43).

Masowa imigracja niebrytyjska przyczyniła się także do wzrostu zróżnicowania religijnego australijskiego społeczeństwa. W 1986 r. spis powszechny po raz pierwszy wskazał nie na anglikanów (3 723 tys.), lecz na katolików jako na najliczniejszą grupę wyznaniową (4 064 tys.), podczas gdy prawosławni (427 tys.) wprawdzie liczebnie ustępowali członkom istniejącego od 1977 r. The Uniting Church in Australia, grupującego metodystów, kongregacjonalistów i część prezbiterian (1 388) oraz kościołów prezbiteriańskiego i reformowanego (560 tys.), ale byli znacznie liczniejsi niż luteranie (208 tys.) czy przedstawiciele którejkolwiek innej tradycyjnie reprezentowanej w Australii protestanckiej grupy religijnej. Co ważne, gdy w 1976 r. odnotowano 129 tys. wyznawców religii niechrześcijańskich, to w dziesięć lat później zarejestrowano ich już 316 tys., w tym 109 tys. muzułmanów i 80 tys. buddystów (Smolicz 1994).

Powyżej zasygnalizowane wybrane dane ilościowe wskazują, jak poważne konsekwencje miała w tym czasie imigracja dla szeroko rozumianej kultury społeczeństwa australijskiego. Wobec rozwijania w kolejnych dekadach polityki imigracyjnej na coraz większą skalę przemiany te nabrały jeszcze większego znaczenia i wpłynęły na kształt jego kultury, a nawet tożsamości narodowej. Rzecz jasna, podejmując pod koniec wojny pierwsze przełomowe decyzje w sprawie sprowadzania niebrytyjskich osadników, przywódcy australijscy nie kierowali

---

¹ Osoby mieszanego pochodzenia klasyfikowano w połowie do grupy pochodzenia każdego z rodziców.

się dążeniem do wytworzenia społeczeństwa wieloetnicznego, wielorasowego czy szerzej wielokulturowego. Przeciwnie, decyzje te były podyktowane dążeniem do zachowania dotychczasowego kształtu społeczeństwa, którego kulturę rozumiano jako lokalny wariant kultury anglosaskiej, uzupełnionej o element celtycki, wniesiony przez stopniowo zdobywających akceptację Irlandczyków. Jak uspokajał Calwell, „będą wpuszczane tylko takie kategorie i taka liczba obcych, jakie umożliwią ich szybką asymilację” (*Parliament* 1946). Celem podjętych pod koniec wojny decyzji i późniejszej polityki było pozyskanie stałych osadników gotowych szybko przyjąć obywatelstwo australijskie i stać się Australijczykami. Cóż to jednak znaczyło? Na przełomie lat 40. i 50. rozumiano to w kategoriach anglo-australijskiego konformizmu. Rozwiązania napięcia między potrzebą sprowadzenia możliwie wielkiej liczby imigrantów spoza Wysp Brytyjskich a powszechnym oczekiwaniem zachowania monopolu języka angielskiego i anglosasko-celtyckiej kultury upatrywano w ideologii, wyrażającej się także w ujęciach socjologicznych, oraz w polityce asymilacji imigrantów – „nowych Australijczyków”, którzy bez zwłoki mieli dostosować się do „Australian way of life” i w efekcie być nierozpoznawalni jako imigranci (Martin 1981; Castles 1990; Lewins 2001). Wybitny demograf Charles Price utrzymywał w 1956 r., iż stojące przed asymilacją nowo przybyłych trudności to niewiele więcej niż „ból wzrostu zdrowej młodości”, a dyskusję nad jego referatem na zgromadzeniu Konwencji Obywatelskiej – ciała zajmującego się przyjmowaniem i asymilacją imigrantów – podsumowano „Assimilation = sympathy + time” (*Our problems* 1956: 27–28).

Ale skala procesów imigracyjnych, kulturowa charakterystyka jej uczestników i inne przemiany społeczne powojennych dziesięcioleci sprawiły, że asymilacjonistyczne cele stawały się coraz mniej realistyczne. Imigranci, a nawet ich dzieci nie asymilowali się w oczekiwanym tempie i stopniu, a sama ideologia asymilacji przysłaśniała coraz większe zróżnicowanie kulturowe, coraz wyraźniejsze także w jednym z głównych bastionów polityki asymilacji – australijskiej szkole, która z czasem uległa zasadniczym przemianom (Smolicz 1990; Smolicz, Secombe 1990; Harris, Smolicz 1984). Pod wpływem różnych czynników, w tym rozwoju środków transportu i informacji, oddziaływania masowej kultury i przeobrażeń w innych krajach, coraz częstszych zagranicznych podróży, ale też nowych wzorców zachowań przywiezionych przez imigrantów, słabł tradycyjny prowincjonalizm, zmieniał się i różnicował „australijski styl życia”. W nowych warunkach w samej koncepcji tzw. „Australian way of life” zaczęto dostrzegać ideologiczne uzasadnienie uniformizmu kulturowego, zrodzone także w reakcji obronnej na napływ niebrytyjskich przybyszy (White 1979). Jak zauważył w 1971 r. „Biuletyn Stowarzyszenia Polaków w Queensland”, „Dzisiejszy Australijczyk to nie ten sprzed 20 laty, który patrzył na nas jak na ‘błędnych emigrantów’. Dzisiejszy

Australijczyk absorbuje wszystko, co dobre, uczy się obcych języków i przyswaja sobie rzeczy pożyteczne” (Biuletyn 1971). W tym czasie – przypominał po latach Jerzy Smolicz – „po dziesięcioleciach zaniedbań, Australia ponownie odkryła zawyły charakter etnicznych, językowych i innych wewnętrznych kulturowych powiązań” (Smolicz 1999: 99).

W efekcie wspomnianych zmian następowała stopniowa reorientacja polityki państwa poprzez fazę integracji w latach 60. po zapoczątkowaną w następnej dekadzie politykę wielokulturowości. Nie tu miejsce, by omawiać jej ewolucję, rozmaite programy rządowe, instytucje i działania społeczne czy ujęcia teoretyczne, a także płynące z różnych stron krytyki i próby jej ograniczenia czy wręcz odrzucenia (Lencznarowicz 2006). Podkreślmy tylko, że australijska polityka wielokulturowości rozwinęła się jako sposób zmierzenia się z konsekwencjami masowej i etnicznie zróżnicowanej imigracji, z jej politycznymi, gospodarczymi, społecznymi i kulturowymi następstwami. W ostatnich dekadach XX w., a więc w okresie wykraczającym już poza zakreślone w tym tekście ramy czasowe, nie ograniczała się jedynie do społeczności imigranckich ukształtowanych po II wojnie światowej. Próbowano rozszerzyć jej formułę na całe społeczeństwo, także na ludność aborygeńską, zwracając się do Australijczyków o różnorodnym, w tym anglosasko-celtyckim rodowodzie, i obejmując nie tylko sferę pluralizmu kulturowego, ale również ekonomicznych i społecznych nierówności. Stawiało to ją w samym środku politycznych i ideologicznych sporów o kształt nowoczesnego społeczeństwa australijskiego i przyszłą tożsamość narodową Australijczyków w zglobalizowanym świecie. Wprawdzie kontrowersje te nie ustają, ale wobec wyzwań związanych z przemianami cywilizacyjnymi, społecznymi i kulturowymi australijska polityka wielokulturowości, mimo swoich niedostatków, lepiej – jak sądzę – niż inne rozwiązania sprzyja jedności i zarazem otwartości tak bardzo zróżnicowanego społeczeństwa. Jednocześnie, przy nasilonej w ostatnim dziesięcioleciu imigracji, nadal istotna pozostaje jej rola jako ważnego aspektu polityki osiedleńczej Australii.

BIBLIOGRAFIA

- Appleyard R. T., Ray A., Segal A. (1988), *The Ten Pound Immigrants*, London: Boxtree.
- Appleyard R. T. (2001), Post-war British Immigration, w: Jupp J. (red.), *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 62–65.
- Atkinson A. (2001), Free Settlers before 1851, w: Jupp J. (red.), *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 25–30.

- Australian Archives ACT A445 item 179/23/1, Heyes do Lamiday, 27 October 1947.
- Australian Bureau of Statistics. 2012. *Year Book Australia, 2012, Population. Country of Birth – 1301.0*, <http://www.abs.gov.au/ausstats/abs@.nsf/Lookup/by%20Subject/1301.0~2012~Main%20Features~Country%20of%20birth~54> [data dostępu: 12. 10.2012]
- Australian Bureau of Statistics. 2008. *Australian Historical Population Statistics*, 3105.0.65.001, <http://www.abs.gov.au/AUSSTATS/abs@.nsf/DetailsPage/3105.0.65.0012008?OpenDocument> [data dostępu 12.10.2012]
- Birrell R., Birrell T. (1981), *An Issue of People. Population and Australian Society*, Melbourne: Longman Cheshire.
- Broome R. (1984), *Victorians. Arriving*, McMahons Point, NSW: Fairfax, Syme & Weldon Associates.
- Burnley I. H. (1988), Settlement Patterns in Sydney, w: Jupp J. (red.) *The Australian People. An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*, North Ryde, NSW: Angus & Robertson Publications, s. 949–452.
- Biuletyn Stowarzyszenia Polaków w Queensland*, 15 stycznia 1971, Brisbane.
- Castle S. (1992), The Australian Model of Immigration and Multiculturalism: Is It Applicable to Europe?, w: „International Migration Review”, vol. XXVI, nr 2, s. 549–567.
- Castles S. i in. (1990), *Mistaken Identity. Multiculturalism and the Demise of Nationalism in Australia*, Sydney: Pluto Press.
- Clyne M. (1991), *Community Languages. The Australian Experience*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Collins J. (1988), *Migrant Hands in a Distant Land. Australia's Post-War Immigration*, Sydney: Pluto Press.
- Committee for Stage 1 of the Review of Migrant and Multicultural Programs and Services (1986), *Don't Settle for Less*, Canberra: Australian Government Publishing Service.
- Commonwealth Parliamentary Debates*, 20 August 1945.
- Evans R. (2001), The White Australia Policy, w: Jupp J. (red.), *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 44–49.
- Fischer G. (1989), *Enemy Aliens. Internment and the Home Front Experience in Australia 1914–1920*, Brisbane: Queensland University Press.
- Grattan M. (1993), Immigration and the Australian Labor Party, w: Jupp J., Kabala M. (red.), *The Politics of Australian Immigration*, Canberra: Australian Government Publishing Service, s. 127–143.
- Hancock W. K. (1930), *Australia*, Brisbane: Jacarda Press.
- Harris R., Smolicz J. (1984), *Australijczycy polskiego pochodzenia*, Wrocław 1984.
- Harmstorff I. A., Cigler M. (1985), *The Germans in Australia*, Melbourne: A.E. Press.
- Haskell A. L. (1943), *The Australians. The Anglo-Saxondom of the Southern Hemisphere*, London: Adam & Charles Black.
- Holborn L. W. (1956), *The International Refugee Organization. A Specialized Agency of the United Nations, Its History and Work 1946–1952*, London: Oxford University Press.
- Jayasuriya L. (2012), *Transforming a 'White Australia'. Issues of Racism and Immigration*, New Delhi: SSS Publications.
- Jordens A. M. (2001), Post-War non-British Migration, w: Jupp J. (red.), *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 65–70.
- Jupp J. (1966), *Arrivals and Departures*, Melbourne: Cheshire-Lansdowne.
- Jupp J. (red.) (1984), *Ethnic Politics in Australia, North Sydney: Allen & Unwin*.

- Jupp J. (1988), Settlement Patterns in Malbourne, w: Jupp J. (red.), *The Australian People. An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*, North Ryde, NSW: Angus & Robertson Publications, s. 942–949.
- Jupp J. (1991), *Immigration*. Oxford: Oxford University Press.
- Jupp J. (2001), The Making of the Anglo-Australian, w: Jupp J. (red.), *The Australian People. An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 802.
- Jupp J. (2007), *From White Australia to Woomera. The Story of Australian Immigration*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kunz E. (1977), The Genesis of the Post-War Immigration Programme and the Evolution of the Tied-Labour Displaced Persons Scheme, w: „Ethnic Studies”, vol. I, nr 1, s. 32–40.
- Kunz E. (1988), *Displaced Persons. Calwell's New Australians*, Sydney: Australian National University Press.
- Lack J., Templeton J. (1995), *Bold Experiment. A Documentary History of Australian Immigration since 1945*, Melbourne: Oxford University Press.
- Lampugnani R. (1987), Postwar Migration Policies with Particular Reference to Italian Migration to Australia, w: „The Australian Journal of Politics and History”, vol. 33, nr 3., s. 197–208.
- Lencznarowicz J. (1991), Przełom w australijskiej polityce imigracyjnej po II wojnie światowej, w: „Przegląd Polonijny”, R. XVII, z. 4., s. 67–86.
- Lencznarowicz J. (2006), Ewolucja australijskiego modelu wielokulturowości, w: Golemo K., Paleczny T., Wiącek E. (red.), *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 125–141.
- Lewins F. (2001), Assimilation and Integration, w: Jupp J. (red.), *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 752–755.
- Markus A. (1984A), Labor and Immigration: policy Formation 1943–5, w: „Labor History”, nr 46, May 1984, s. 21–33.
- Markus A. (1984B), Labour and Immigration 1946–9: the Displaced Persons Program, w: „Labour History”, nr 47, 1984, s. 73–90.
- Martin J. (1981), *The Ethnic Dimension*, Sydney: George Allen & Unwin.
- Martin A. (2001), Immigration Policy before Federation, w: Jupp J. (red.), *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 39–44.
- McAllister I. (1993), Immigration, Bipartisanship and Public Opinion, w: Jupp J., Kabala M. (red.), *The Politics of Australian Immigration*, Canberra: Australian Government Publishing Service, s. 161–178.
- Nicholas S., Shergold P.R. (2001), British and Irish Convicts, Non-British Convicts, w: Jupp J. (red.), *The Australian People: An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origin*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 16–25.
- Our problems are only ‘growing pains’, w: *Digest. Report of the Proceedings of the Australian Citizenship Convention*, Canberra 1956.
- Palfreeman A. C. (1967), *The Administration of the White Australia Policy*, London: Melbourne University Press.
- The Parliament of Commonwealth of Australia. Immigration – Government Policy. Ministerial Statement*, 2 August 1945.
- The Parliament of Commonwealth of Australia. Immigration – Government Policy. Ministerial Statement*, 22 November 1946.

- Price C. A. (1988), The Ethnic Character of the Australian Population, w: Jupp J. (red.), *The Australian People. An Encyclopedia of the Nation, Its People and Their Origins*, North Ryde, NSW: Angus & Robertson Publications, s.119–128.
- Robson L. L. (1965), *The Convict Settlers of Australia*, Carlton, Vic.: Melbourne University Press.
- Rubenstein C. (1993), Immigration and the Liberal Party of Australia, w: Jupp J., Kabala M. (red.), *The Politics of Australian Immigration*, Canberra: Australian Government Publishing Service, s. 144–160.
- Sherington G. (1990), *Australia's Immigrants 1788–1988*, Sydney: Allen & Unwin.
- Smolicz J. (1990), *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Smolicz J. (1994), *Australian Diversity*, Adelaide: Centre for Intercultural Studies and Multicultural Education, University of Adelaide.
- Smolicz J., Secombe M. (1990), *Zostać Australijczykiem? Polski dom, australijska szkoła*, Warszawa: Wydawnictwo Polonia.
- Smolicz J. (1999), *Współkultury Australii*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- White R. (1979), The Australian Way of Life, w: „Historical Studies”, vol. 18, nr 73, s. 528–545.
- Wilton J., Bosworth R. (1984), *Old Worlds and New Australia. The Post-War Migrant Experience*, Melbourne: Penguin Books.
- Woolcock H. (1986), *Rights of Passage: Emigration to Australia in the Nineteenth Century*, London: Tavistock Publication.
- Zubrzycki J. (1960A), *Immigrants in Australia. A Demographic Survey Based upon the 1954 Census*, Melbourne: Melbourne University Press.
- Zubrzycki J. (1960B), *Immigrants in Australia. Statistical Supplement*, Canberra: Australian National University.
- Zubrzycki J. (1964), *Settlers of the Latrobe Valley. A Sociological Study of Immigrants in the Brown Coal Industry in Australia*, Canberra: Australian National University.
- Zubrzycki J. (1968), *The Questing Years*, Canberra: Department of Immigration.

